

Älä menetä kerran oppimaasi

Kirsti Siitonen

Kun suomenkielinen perhe muuttaa ulkomaille, on hyvin epätodennäköistä, että uudella kotipaikkakunnalla olisi suomenkielinen peruskoulu. Niinpä on ilmeistä, että perheen lasten päiväkodissa tai koulussa puhutaan jotakin muuta kieltä kuin suomea. Kuinka mielekästä on tällaisessa tilanteessa pyrkiä ylläpitämään suomen kielen taitoa ja vielä vahvistamaan sitä? Vanhemmat saattavat tuntea olonsa epävarmaksi uuden kielen haasteiden kohdatessa. He ehkä pelkäävät, että lapsi ei kyllin nopeasti opi uutta kieltä, jos suomenkin kielestä olisi vielä pidettävä huolta. Pahimmassa tapauksessa vanhemmat alkavat itse puhua lapselle uuden maan kieltä ja näin vain haittaavat uuden kielen kehittymistä.

Lapsen oma suomen kielen taito on sellainen pääoma, jonka ylläpitämisen mielekkyyttä ei edes saisi kysyä. Sitä eivät kaikki vanhemmat tule ajatelleeksi – muutamat suomalaiset näet pitävät nyky maailmassa suomen kielen taitoa marginaalisena asiana ja yrittävät panostaa vain vieraiden kielten taitoon. Äidinkielessä on kysymys identiteetistä, sosiaalisista suhteista ja kognitiivisesta sekä intellektuaalisesta kehityksestä.

Käytän tässä kirjoituksessa äidinkielestä eli suomen kielestä lyhennettä L1 (language 1 = ensimmäinen kieli) ja uudesta opittavasta kielestä lyhennettä L2 (language 2 = toinen kieli).

Miksi äidinkielen ylläpito on tärkeää?

Kun lapsi muutettuaan toiseen kieliympäristöön, edelleen pitää yllä äidinkielen taitoaan ja myös oppii uuden ympäristön kielen, puhutaan additiivisesta kaksikielisyydestä. Sillä katsotaan olevan rikastuttava vaikutus yksilön elämään. Se luo havaintoja koskevaa ja myös lingvististä ja intellektuaalista etevyyttä. Useampia kuin yhtä kieltä osaava lapsi pystyy analysoimaan kieliä huomattavan hyvin ja havainnoimaan ympäristöään eri näkökulmista. Olennaista on, että L2 ei korvaa L1:tä vaan L2 lisätään äidinkielen taitoon.

Persoonalliset syyt

Kun lapsi ei joudu menettämään äidinkieltään, jonka käytössä hän tuntee itsensä varmaksi ja jota hän vaivatta ymmärtää, hän pystyy paremmin säilyttämään positiivisen identiteettinsä. Sekä oman äidinkielen hallinta että toisen kielen oppiminen kietoutuu olennaisesti nuoren persoonallisuuteen ja, jos aiheutetaan tilanne, jossa L2 korvaa äidinkielen, se on suoranaista väkivaltaa, joka voi musertaa nuoren identiteetin.

Sosiaaliset syyt

Äidinkielen osaaminen tekee lapsen taitavaksi alueella, josta hänen uuden kieliympäristönsä ystävillä ei ole aavistustakaan. Niin hänen uuden ympäristönsä kielen taidon epävarmuus ei haittaa häntä niin paljon. Sosiaaliset suhteet oman äidinkielen puhujiin säilyvät hyvinä. On mahdollista pitää yhteyttä vanhoihin ystäviin Suomessa ja suhteet sukulaisiin, erityisesti isovanhempiin ja serkkuihin, pysyvät vireinä. Jos perhe ei Suomessa ollessaan ole pitänyt yllä suhteita sukuun, tilanne on tietysti hieman toinen. Nykyajan elämänrytmi ei välttämättä suosi kontaktien ylläpitoa. Olisi todella tärkeää, että kotimaassa olisi olemassa kiinteät verkostot ennen kuin muutetaan muualle. Useissa

tapauksissa lasten ollessa melko pieniä suhteet isovanhempiin ovat vielä läheiset ja isovanhemmat tai muut sukulaiset saattavat tulla jopa joksikin ajaksi ulkomaille lapsia hoitamaan. Tämä tietysti erinomaisesti pitää yllä myös suomen kielen taitoa. Jos taas lapset ovat jo isompia, heidän äidinkielen taitonsa on joka suhteessa niin vahva, että sen säilyttämiseen on vain luotava mahdollisuuksia eli synnyttävä runsaasti tilanteita, joissa äidinkieltä tarvitaan.

Intellektuaaliset ja kasvatukselliset syyt

Kun lapsen tai nuoren äidinkielen taito saadaan säilymään, hänen itseilmaisukykynsä on voimissaan myös sen ajan, kun hän on opettelemassa uutta kieltä. Hänen ei tarvitse tuntea oloaan tuskaiseksi, hänellä on sisäinen motivaatio ja vahva itsetunto ja itseluottamus. Näin hän pystyy hallitsemaan äidinkieltänsä miltei täydellisesti ja hankkii myös korkeatasoisen taidon uudessa kielessä. Kun yhdessä kielessä on ikäkauden mukainen käsitteiden hallinta ja maailman hahmottaminen kehittynyt, omalle käsitteistölle on helpompi löytää kuvaus ja kielenitys toisellakin kielellä. Jos ei oikeastaan tiedä, mitä on kielennettävä, on vaikea oppia mitään muulla tavoin kuin matkimalla ja se on isommalle lapselle turhan hankala tie. Jos äidinkielellä jää kognitiivinen kehitys ja käsitteiden hahmottaminen ajattelun tueksi kesken, lapsi jää pitkäksi aikaa hapuilemaan. Jos lapsen sanavarasto on rikas yhdellä kielellä, se on sitä helpommin toisellakin. Alussa kun perhe muuttaa ulkomaille, lapsi jaksaa lukea ja kuunnella juttuja suomeksi. Jos suomen kielen kirjallistakin harrastusta kehitetään koko ajan ja säilyy jatkumo, lapsi ei luovukaan suomenkielisestä elämästään.

Luku- ja kirjoitustaito

Äidinkielen taidon ylläpidossa ei ole kyse vain kevyestä jutustelutaidosta, joka sekin on luonnollisesti tärkeämpi kuin täysi taidottomuus. Hyvän luku- ja kirjoitustaidon katsotaan takaavan kielitaidon säilyminen (vrt. kansojen kielten säilymisen takuuna on yleensä elävä kaunokirjallisuus). Eräiden tutkimusten mukaan perusvuorovaikutustaidot kehittyvät erillään toisistaan äidinkielessä ja uudessa opittavassa kielessä, eräiden mukaan ne taas kehittyvät samantyyppisesti rinnan, mutta hyvin samaa mieltä ollaan siitä, että luku- ja kirjoitustaito kehittyvät hyvin samankaltaisesti. Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että kun vuorovaikutustaidot opitaan hyvinkin parissa vuodessa uudessa kielessä, kirjallisten taitojen kehittyminen vie aikaa peräti viidestä seitsemään vuoteen. Tässä varmasti vaikuttaa myös lapsen ikä perheen muuttaessa. On kuitenkin otettava huomioon, että äidinkielelläkin luku- ja kirjoitustaitoa kehitetään koulussa 12 vuotta eikä senkään jälkeen voida sanoa, että nämä taidot olisivat kaikilla erinomaiset eivätkä missään nimessä yhtäläiset. Siksi lasta ei pitäisi heittää luku- ja kirjoitustaidottomana vieraan maan kouluun ilman, että hän harrastaisi lukemista ja kirjoittamista kotona kielellä, jolla hän tätä jo osaa. Useat tutkimukset osoittavat, että hyvät äidinkielen taidot edesauttavat toisen kielen oppimista. (Esimerkkejä on mm. Ruotsista, Kanadasta ja Arizonasta USA:sta.)

Suomen selkeä kirjoitusjärjestelmä auttaa hahmottamaan muidenkin kielten oikeinkirjoitusta. Siksi, jos perhe muuttaa Suomesta ennen kuin lapset ovat oppineet lukemaan ja kirjoittamaan, olisi järkevä opettaa lapset lukemaan ja kirjoittamaan suomea ennen kuin he opettelevat koulussa muiden kielten lukemista ja kirjoittamista. Suomen pohjalta on hyvä oppia sekä lukemaan että kirjoittamaan muita kieliä. 5 – 6 -vuotiaat lapset ovat yleensä kiinnostuneita ja innokkaita kokeilemaan ja todella oppimaan kaikkia asioita. Heille olisi syytä opettaa suomen kielellä lukemista ja kirjoittamista. Oppimista voidaan tukea myös monien leikkien ja pelien avulla. Näin myös kirjalliset yhteydet

Suomeen olisivat turvatut. Vähän vanhempina lapset alkavat pitää oppimista työnä eivätkä siksi jaksaa enää rinnakkaista oppimisjärjestelmää. Mutta kun lähtökohdat on saatu kuntoon, niitä voidaan vahvistaa monilla nykytekniikan keinoilla - internetillä, sähköpostilla ja tekstiviesteillä. Ja lomilla on lapsille yritettävä järjestää mahdollisuus käydä Suomessa, isompana esimerkiksi kesälukioseuran kirjoituskursseilla.

Millaista tukea sitten voidaan antaa L2:n oppimiseksi?

Kun puhutaan lasten kielenoppimisesta uudessa ympäristössä, todetaan hyvin usein, että se on helppoa: "Kyllähän lapset oppivat!" tai "Lapsethan saavat siinä ilmaiseksi kielitaidon".

Jos lapsen vanhemmat osaavat asemamaan kieltä, heidän on mahdollista tukea lasta uuteen sopeutumisessa. He ymmärtävät, mistä esim. koulun kotitehtävissä on kysymys, ja voivat muutenkin auttaa eri tilanteissa ja ottaa yhteyttä lapsen opettajiin ja mahdollisiin ystäviin tai näiden vanhempiin. Jos vanhemmat itse eivät osaa asemamaan kieltä, tilanne on lapsen kannalta huomattavasti hankalampi. Tällöin tietysti perheen oman kielen ylläpito on koko perheyhteisön eheyden kannalta vielä olennaisempaa. Muuten hyvin nopeasti lapset ovat uuden kielen taidossa paljon vanhempiaan edellä eivätkä mahdollisesti halua enää kommunikoida omalla äidinkielellään eivätkä enää suhtaudu vakavasti vanhempiinsa, jotka eivät näytä tulevan toimeen millään kielellä.

Vanhempien on hyvä tietää, että lapsilla saattaa olla hyvinkin rasittavaa ja äärimmäisen pitkästyttävää viettää koulussa aikaa useita tunteja ymmärtämättä mitään, mutta vain niin oppii ymmärtämään – sitkeällä istumisella ja kuuntelemisella, mutta ilmaista se ei ole; lapsi vain yksinkertaisesti on kokoaikaisesti henkisesti läsnä, kun aikuinen vastaavassa tilanteessa ajattelisi omiaan. Niinpä lapsen läksyjen lukemista on tuettava, mutta siinä rinnalla on koko ajan myös muistettava lukea hänelle suomeksi ja keskusteltava monista asioista suomeksi. Tämä kaikki vie vanhemmilta uusissa oloissa hyvin paljon aikaa. Tästä voi syntyä isokin ongelma, koska vanhemmilla saattaa olla runsaasti töitä omankin identiteettinsä ja kielitaitonsa äärellä.

Kielten siirtovaikutukset

Kun ihminen joutuu toisen kielen elämänpiiriin, tapahtuu kahdensuuntaista siirtovaikutusta: Lapsella on jo hallinnassaan äidinkielen peruslauserakenteet ja sanasto. Alussa, kun hän alkaa oppia ympäristön kieltä, hän usein vain siirtää uuden kielen sanat suomen kielen rakenteeseen ja saa aikaa uuden kielen kannalta outoja ilmaisuja, mutta kuvittelee puhuvansa toista kieltä. Uuden kielen sanastonkin hän saattaa ikään kuin suodattaa äidinkieltänsä sanaston kautta niin, että toiset sanat saavat todellista laajemman merkityksen hänen mielessään, toiset taas suppeamman, koska sanojen semanttiset kentät ovat kielestä toiseen erilaiset. (Esimerkiksi saksan sana *gehen* tarkoittaa jalan kulkemista, kun sanan suomenkielinen vastine *mennä* on hyvin yleinen paikasta toiseen siirtymistä kuvaava verbi.) – Hyvin nopeasti kuitenkin alkaa käydä toisinpäin. Lapsi käy paikallista koulua ja alkaa oppia uutta kieltä sivistyskielenään ja ympäristön kieli melko nopeasti käy äidinkieltä vahvemmaksi ainakin useilla alueilla. Näin siirtovaikutuksen suunta kääntyy ja suomeen alkaa ilmaantua erikoisia rakenteita ja merkitysrajoiltaan outoa sanastoa. Lisäksi lapsi saattaa unohtaa joitakin äidinkielen ilmaisutapoja ja ottaa äidinkielen muodosteita rakentaessaan avuksi analogiat: esim. hän saattaa ottaa malliksi suomessa normaalin partitiivi-ilmauksen *On mahdollista mennä sinne* ja sanoa **On parempaa mennä sinne*. Uuden opitun kielen sanajärjestys saattaa esimerkiksi olla sellainen seikka, joka tarttuu äidinkieleen ja voi jäädä hallitsevaksi hyvinkin pitkäksi aikaa. Siirtovaikutukset eivät kuitenkaan saa säikyttää vanhempia. On huomattavasti

pienempi paha, että lapsella tai nuorella on jonkinasteista epävarmuutta toisessa tai ehkä kummassakin kielessään kuin että hän ei osaisi toista ollenkaan.

Toinen tavallinen ilmiö on koodinvaihto, jossa toista kieltä puhuttaessa käytetään toisen kielen sanoja. Koodinvaihto mahdollistuu vain, jos kyseisessä yhteisössä kaikki osaavat molempia kieliä. Myös vanhempien puheessa kuuluu siirtovaikutus ja koodinvaihto. (*Ja tota siellä mä olin niinku **Sachbearbeiterina** 'käsittelijänä' kymmenen vuotta – –, esimerkki Satu Rakkolaiselta.*) Kuitenkin on paljon parempi, että lapset kuulevat vanhempiensa suomea. Vanhempien ei suinkaan pidä alkaa puhua lapsille uuden asemamaan kieltä, kun ovat huolissaan siitä, että lapsi hieman hitaasti integroituu yhteisöön. Parempia ovat videot, kasetit ja paikallinen TV, jos eivät paikalliset ihmiset vielä jaksu puolinaista kommunikaatiota. Ensiksikään vanhemmat eivät osaa kieltä kuitenkaan kunnolla, ja toiseksi lapset osaavat sen kuitenkin kohta tietyssä mielessä vanhempiaan paremmin. Lasten suhtautuminen vanhempiin muuntuu helposti alentuvaksi, jos vanhemmat puhuvat lasten kanssa kieltä, jota osaavat lapsia heikommin.

Ja ympäristön kielen kyllä ihmiset aina oppivat (vrt. edellä Latomaa).

Opetan Turun yliopistossa Suomen kielen ja kulttuurin yliopistollista arvosanaa ulkomaalaisille aikuisille. Kolme ulkomaalaista opiskelijaani on tehnyt tutkimuksen omien lastensa puhumista kielistä. Näillä lapsilla suomi on ollut toinen opittava kieli, kahdella tutkittavalla on viro äidinkieli, yksi on alun perin kaksikielinen, kielenä viro ja norja, ja kahdella äidinkielenä on turkki. Kaikkien vanhemmat ovat päättäneet kasvattaa lapsensa niin, että lasten kielitaidon moninaisuus säilyisi vahvana. Kaikki lapset tulevatkin edelleen toimeen kaikilla kielillään, mutta selvästikin ajan kuluessa (pisin Suomessa-oloaika 13 vuotta, lyhin vajaa 3 vuotta) on käynyt niin, että suomen kielen sanat tulevat herkemmin mieleen kuin äidinkielen sanat ja joutuvat näin äidinkielen puheen sekaan. Virolainen opiskelija Kai Stahl on tutkinut lapsiensa viron kieltä eli äidinkieltä ja todennut, että pitkä Suomessa asuminen on vaikuttanut niin, että virolaiset sanat saattavat saada suomesta muunnettuja päätteitä ja toisaalta jokin viron sana on saattanut korvautua suomen sanalla, jota on vain hiukan sopeutettu viron äänneasuun ja joka sitten on saanut viron päätteän. Kuitenkin kaikissa tilanteissa lapset tulevat toimeen myös Virossa. Tutkittavina olleet turkinkieliset sisarukset puhuvat keskenään pääasiassa suomea, mutta vanhempiensa kanssa ainakin pidemmissä keskusteluissa turkkia.

Toisen polven saksansuomalainen Satumaija Püschel on tutkinut sitä, kuinka saksalaiset suomenoppijat tuntevat ja ymmärtävät suomalaisia idiomeja. Hänellä oli tutkittavanaan 13 informanttia. Näistä 8 on saksansuomalaisia. Püschelin informanteista Suomessa jonkin aikaa asuneet toisen polven saksansuomalaiset tunsivat idiomeista keskimäärin 64 %, kun taas vastaavasti vain Saksassa asuneet toisen polven saksansuomalaiset keskimäärin 39 %. (Suomessa jonkin aikaa asuneilla suomea opiskelevilla saksalaisilla keskimääräinen tuntemus on 38 %, kun taas Saksassa suomea vieraana kielellä opiskelleet tunsivat idiomeista vain 14 %.) Siis vaikka kaksikielisesti kasvaneet eivät yltäneetkään äidinkielisten tasolle, he tässä pienessä otoksessa olivat kuitenkin selvästi tavallisia kielenoppijoita taitavampia.

Kuvitelma osaamisesta peittää

Helposti ihminen ajattelee, että äidinkieltä ei voi unohtaa, ja kuvittelee, että se ilman huoltoa säilyy jopa kirjoituskunnossa. Näin ei kuitenkaan valitettavasti ole. Usein ulkomailla asuttaessa ajatellaan, että myöhemmin suomen kielen taidon ansiosta esimerkiksi käänös- ja tulkkaustyöt sujuisivat muutta mutkitta. Jos nuori ei kuitenkaan hanki kirjoitustaitoa, hänen on sitä todella vaikea hankkia aikuisena hyvästä suullisesta kielitaidosta huolimatta. Suullinen kielitaito on hyvin usein yhden kielimuodon taitoa,

puhuttua arkikieltä. Jos kieltä ei saa itselleen sivistyskieleksi, on hyvin vaikea myöhemmin suorittaa esimerkiksi suomenkielistä korkeakoulututkintoa.

Lapsia on varmasti miltei mahdoton saada käymään ulkomailla esimerkiksi paikallisia Suomi-kouluja, joissa suurimmalla osalla kaksikielisten perheiden lapsista on ongelmia suullisessakin ilmaisussa. Riippuu kuitenkin paikkakunnasta - nykyään lienee mahdollista, että kokonaan suomenkielisiä perheitä on niin paljon, että näiden lapsista voidaan muodostaa oma ryhmä, jossa aivan aktiivisesti opiskellaan osaa varsinaisia kouluaineita. On utopistista ajatella, että kukaan lapsi jaksaisi paikallisen koulun rinnalla suorittaa myös kaikki suomenkielisen koulun kurssit. Tosin olen kuullut, että sellaisiakin lapsia on.

Luku- ja kirjoitustaidosta ja niiden kehittymisestä olisi joka tapauksessa pidettävä huolta.

Miten paluu onnistuu?

Elämässä ei koskaan tiedä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Vaikka lähdetäisiin ulkomaille siinä mielessä, ettei koskaan enää palata Suomeen, saattavat elämäntilanteet muuttua. Tällöin paluu voi olla edessä ja mitä silloin tehdään, jos lapsen kerran osaama äidinkieli on kadotettu ja tuhlattu?

Kaikki pitää alkaa miltei alusta.

Miksi ei tehtäisi kielellä aina kunkin ikäkauden mukaisia asioita ja opittaisi koko ajan lisää? – Nyt siihen on mahdollisuus saada lisäapua monin teknisinkin välinein.

Ja vaikka paluu ei sattuisikaan kohdalle, miten ihmissuhteet läheisiin säilyvät, jos kielitaito rapistuu? Olen ulkomaalaisten suomen kielen opettajana kohdannut liian usein katkeria suomalaisten lapsia, jotka ovat aikuisena joutuneet opiskelemaan suomen kielensä. Toisaalta olen myös kohdannut lapsia, joita on kannustettu kaiken aikaa pitämään yllä suomen kielen taitoa ja jotka ikään kuin sisäsyntyisesti hallitsevat suomen kielen pragmaattiset seikat huomattavasti paremmin kuin sellaiset suomen kielen opiskelijat, joilla ei ole minkäänlaista suomenkielistä kotitaustaa. Useimmilla kohtaamillani nuorilla on kuitenkin ollut kirjoitusvaikeuksia, vähiten kuitenkin niillä, jotka ovat systemaattisesti aloittaneet pienenä satujen lukemisella ja jatkaneet aikuisena esimerkiksi Suomen Kuvalehteen perehtymisellä.

Kirjallisuutta

Arnberg, Lenore 1989: *Tavoitteena kaksikielisyys*. Clevedon Multilinguals Matters.

Bilingualism: Language and Cognition. Cambridge University Press. (Aikakauskirja)

Cummins, J. 1981: *Bilingualism and Minority Children*. Ontario: Ontario Institute for Studies in Education.

Cunningham-Andersson, Una ja Staffan Andersson 1999: *Growing up with two languages. A practical guide*. Routledge: London.

Ellis, Rod 1994: *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

Järvenpää, Maija ja Siitonen, Kirsti (toim.) 2002: *Matkalla toiseen kieleen. Viisi praktikumtyötä äidinkielen ja opittavan kielen siirtovaikutuksista*. Opetuksen ja tutkimuksen apuneuvoja 4.

Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Jääskeläinen, Katja 2001: *Väitöskirjatyön tutkimussuunnitelma*. Wienin yliopisto.

Jönsson-Korhola, Hannele ja Anna-Riitta Lindgren (toim.) tulossa: *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. SKS, Helsinki.

Nissilä, Leena & Vaarala, Heidi & Martin, Maisa 2003: *Suolla suomea. Perustietoa maahanmuuttajien suomen kielen opettajille*. ÄOL:n vuosikirja XLVII. ÄOL, Helsinki.

Rakkolainen, Satu 2002: *Koodinvaihto ja lainaaminen kymmenen saksansuomalaisen puheessa*.

Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto.

Ruuska, H. & S.-M. Tuomi (toim.) 1996: *Moneja baareja. Tiellä toimivaan kaksikielisyyteen*. ÄOL:n vuosikirja XLII. ÄOL, Helsinki.

Siitoinen, Kirsti 1996: *Kieleni on kotini*. Informaatio 181996, Turun yliopisto, Kansatiede. Turku, 28–32.

Skutnabb-Kangas, Tove 1988: *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. Gaudeamus, Helsinki.

Wei, Li (toim.) 2000: *The bilingualism reader*. Routledge: London.